

До разової спеціалізованої вченої ради PhD 10970
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата педагогічних наук, доцента,
доцента кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Шульги Ірини Мирославівни

на дисертаційне дослідження **Василак Ольги Степанівни**
на тему **«ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ З
ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В
УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ»,**
представлене на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок із науковими програмами. Дисертаційне дослідження Василак Ольги Степанівни є актуальним і своєчасним, що зумовлено, з одного боку, збільшенням кількості дітей з особливими освітніми потребами (ООП), а з іншого – інтеграцією України до європейського освітнього простору, що передбачає забезпечення рівного доступу всіх дітей до якісної освіти, зокрема в умовах інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти.

Важливість дослідження засвідчує чинна нормативно-правова база, яка регламентує впровадження інклюзивної освіти в нашій державі (Конституція України (1996 р.), Закони України: «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.)); Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах

загальної середньої освіти» (2021 р.); Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» (2021 р.); Укази Президента України: «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» (2020 р.), «Про Національну стратегію у сфері прав людини» (2021 р.) та інші документи).

Аналіз окреслених аспектів актуалізує потребу у перегляді змісту підготовки вчителів до роботи з різними категоріями дітей, у тому числі з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Це передбачає формування у педагогів не лише предметних компетентностей, але й інклюзивної компетентності, яка включає систему теоретичних знань щодо особливостей розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями та практичних умінь щодо адаптації та модифікації навчального матеріалу, використання диференційованих методик і спеціальних засобів, що допоможе врахувати в освітньому процесі потреби і можливості дітей з інтелектуальними порушеннями та створити інклюзивне освітнє середовище.

Варто зауважити, що затребуваність вивчення заявленої дисертанткою теми, яка стосується підготовки вчителів історії до роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями, підтверджується обмеженою кількістю релевантних наукових досліджень, що підкреслює наукову та практичну значущість рецензованої роботи і обґрунтовує потребу у комплексному вивченні проблеми.

Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 4 від 23.11.2021 р.) та уточнено (протокол № 16 від 10.07.2025 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз тексту дисертації та наукових публікацій Василяк Ольги Степанівни засвідчує наукову достовірність та обґрунтованість викладених результатів. Дисертанткою опрацьовано 284 джерела, 17 з яких –

іноземною мовою, що свідчить про глибоку обізнаність у проблемі дослідження та системність у роботі. Авторка посиляється на результати досліджень відомих учених у галузі інклюзивної та спеціальної освіти, психології, на основі цього формулює власне бачення щодо вирішення досліджуваної проблеми. Таким чином, не виникає сумнівів, що наукові положення, висновки та рекомендації, подані у дисертації, заслуговують на визнання.

Мета дослідження сформульована чітко, передбачає розроблення та перевірку ефективності навчальної програми підготовки вчителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням, що має вагоме практичне значення. Відповідно до мети визначено завдання, які стосуються як теоретичних, так і практичних аспектів роботи.

Достовірність отриманих результатів дослідження підтверджується використанням комплексу взаємопов'язаних методів: *теоретичні* (вивчення, аналіз, синтез та узагальнення психолого-педагогічної, методичної літератури, що дали змогу визначити сутність основних понять дослідження, психолого-педагогічних характеристик учнів з інтелектуальними порушеннями, особливостей організації навчання цієї категорії дітей в інклюзивних класах, стан та перспективи вирішення проблеми підготовки вчителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням; порівняння, абстрагування й конкретизація – для пояснення сутності готовності учителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням; моделювання – для розробки експериментальної програми підготовки учителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням; *емпіричні* (діагностичні – анкетування, тестування – для вивчення стану сформованості знань, вмінь, навичок, мотивації, психологічної та особистісної готовності

студентів 4-го курсу спеціальності «Середня освіта. Історії» та учителів історії закладів загальної середньої освіти до роботи з учнями з порушеннями інтелектуального розвитку; визначення рівня успішності та стану сформованості навчальної діяльності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку на уроках історії; експериментальні – констатувальний, формувальний експерименти – для організації експериментального дослідження; *методи математичної статистики* (критерій Пірсона χ^2): для кількісного та якісного аналізу результатів проведеного дослідження, встановлення наукової достовірності отриманих результатів дослідження.

Результати дисертаційного дослідження, як теоретичної так і практичної частини, відображені у 12 наукових публікаціях (11 одноосібних): 5 статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б»; 7 публікацій – тези у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій різного рівня.

Дисертація містить нові, раніше не захищені наукові положення, а отримані в сукупності результати розв'язують актуальну наукову проблему.

Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертації. Васи́лак Ольга Степанівна пропонує авторський підхід до вирішення проблеми підготовки вчителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивної освіти. Висновки дослідження підтверджують його наукову цінність та засвідчують значущість отриманих результатів. Зокрема, уперше зроблено теоретико-методологічне обґрунтування процесу підготовки вчителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в інклюзивному освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти; розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено програму підготовки вчителів історії до навчання учнів з інтелектуальними порушеннями у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням, яка поєднує навчальну дисципліну «Навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання» та виконання практичних завдань під

супервізією. Виокремлено та схарактеризовано педагогічні умови, що сприяють ефективності реалізації авторської програми з підготовки вчителів історії з учнями з інтелектуальними порушеннями. Визначено сутність поняття «готовність вчителя історії до навчання учнів з інтелектуальними порушеннями у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням» як складного інтегративного утворення, що містить, окрім сформованості на належному рівні предметно-методичної компетентності, додаткові комплексні знання і навички, зорієнтовані на розуміння системи інклюзивної освіти й особливостей її організації, вміння адаптувати освітній процес, навчальний матеріал і методики відповідно до індивідуальних потреб кожної дитини з інтелектуальними порушеннями; здатність розуміти та враховувати в освітньому процесі особливості розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями, застосувати традиційні інноваційні методи навчання та співпрацювати з командою психолого-педагогічного супроводу. Уточнено й конкретизовано понятійно-категоріальний апарат досліджуваної проблеми: «діти з порушеннями інтелектуального розвитку», «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «інклюзивний клас», «готовність», «готовність педагога», «готовність вчителя історії», «готовність вчителя історії до роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями». Визначено та систематизовано компоненти (когнітивний, операційно-рефлексивний, мотиваційний), відповідні їм критерії та показники готовності вчителів історії до навчання учнів з інтелектуальними порушеннями, рівні сформованості кожного компонента. Окреслено професійну та інклюзивну компетентності, необхідні вчителю історії для ефективної роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням. Подальшого розвитку набули зміст, форми та методи формування готовності вчителів історії до навчання учнів з інтелектуальними порушеннями у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням в системі вищої освіти України.

Значення одержаних результатів для науки і практичного використання. Одержані результати дослідження стосуються розробленої та впровадженої у практику підвищення кваліфікації вчителів історії авторської програми для формування готовності вчителів до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням. Крім того, уваги заслуговує розроблений дисертанткою діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості компонентів готовності здобувачів вищої освіти спеціальності «Середня освіта. Історія» закладів вищої освіти та вчителів історії закладів загальної середньої освіти до навчання учнів з інтелектуальними порушеннями (анкетування і тестування), а також запропоновані анкети для батьків.

Результати дослідження будуть корисними в системі підготовки вчителів історії закладів загальної середньої освіти за освітньо-професійними програмами першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти України, а також у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів; вчителям історії для їх поступального професійно-педагогічного зростання та розвитку.

Основні положення та результати дослідження впроваджено в освітній процес Волинського національного педагогічного університету імені Лесі Українки(довідка № 03-24/04/1793 від 23.06.2025р.) та Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-02/571 від 01.08.2025р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 270 сторінок, з них – 193 сторінки основного тексту.

У вступі обґрунтовано вибір теми, зазначено її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, описано комплекс використаних методів дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію, впровадження отриманих результатів, публікації, а також описано структуру роботи. Розділи дисертації логічно пов'язані та послідовно розкривають зміст роботи, відповідають меті та завданням проведеного дослідження.

У першому розділі *«Теоретичні засади дослідження проблеми підготовки учителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у закладах освіти»* подано результати теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, що дало змогу розкрити зміст базових понять: «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «діти з особливими освітніми потребами», «діти з порушеннями інтелектуального розвитку» тощо. Дисертанткою здійснено ґрунтовний аналіз нормативно-правової бази інклюзивної освіти, як міжнародної так і національної, що дозволило визначити особливості її становлення та окреслити умови для реалізації права дітей з ООП на освіту. Розкрито особливості підготовки учителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у закладах освіти в умовах інклюзивного навчання; проаналізовано зміст таких понять: «готовність», «підготовка вчителів», «професійна компетентність», «інклюзивна компетентність», «готовність вчителя історії» та інші. З'ясовано сутність поняття «готовність вчителя історії до навчання учнів з інтелектуальними порушеннями у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням». Визначено компоненти готовності вчителя історії до роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями (когнітивний, операційно-рефлексивний, мотиваційний).

У другому розділі *«Практичні аспекти підготовки учителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у закладах освіти в умовах інклюзивного навчання»* поетапно представлено хід дослідно-

експериментальної роботи (підготовчий, дослідницький і контрольний), який доповнено схемою для кращого візуального сприйняття. У розрізі кожного компонента, описаного у попередньому розділі, було визначено критерії та показники готовності вчителя історії до роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями у закладах загальної середньої освіти, описано рівні (високий, середній, низький) сформованості кожного компонента цього феномена.

Варто зауважити, що у дослідженні взяли участь респонденти з різних регіонів України (Тернопільська Волинська Черкаська, Львівська області), що дозволило порівняти отримані результати та при потребі врахувати регіональну специфіку. Крім того, на констатувальному і формувальному етапах експерименту брали участь ті самі респонденти, які перебували в різних статусах: спершу як здобувачі вищої освіти (4 курс), а згодом – як учителі, які працюють з дітьми з інтелектуальним порушеннями, що забезпечило послідовність дослідження і дало змогу простежити динаміку у стані сформованості їхньої готовності до роботи з визначеною категорією дітей. На формувальному етапі, окрім вчителів, було залучено також учнів 5–6 класів з інтелектуальним порушеннями, їхніх батьків, корекційних педагогів, завучів з навчально-виховної роботи. Такий підхід дав змогу не лише комплексно розглянути проблему, врахувати позиції всіх учасників освітнього процесу та отримати об'єктивні результати щодо визначення рівня сформованості компонентів готовності вчителів історії до роботи з дітьми з інтелектуальним порушеннями за визначеними критеріями та показниками, а й виявити зміни у навчальних досягненнях і мотивації учнів з інтелектуальними порушеннями. Також варто відзначити велику кількість емпіричних методів, які було використано у процесі роботи з кожної групою респондентів на різних етапах дослідження.

Окремої уваги заслуговує розроблена Василяк Ольгою Степанівною програма підготовки учителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у закладах освіти з інклюзивним навчанням, яка

включає навчальну дисципліну «Навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання» та виконання практичних завдань під супервізією. Визначено педагогічні умови, що забезпечують ефективну реалізацію програми. Програма успішно пройшла апробацію, що підтверджено відповідними довідками про впровадження. Дисертантка надає рекомендації щодо інтеграції розробленої навчальної програми дисципліни у зміст професійної підготовки майбутніх педагогів за освітньою програмою «Середня освіта. Історія». Це цілком логічно, адже вже на етапі професійної підготовки у закладах вищої освіти має враховуватись інклюзивний компонент, що забезпечить готовність майбутніх вчителів до роботи з різними категоріями дітей з ООП, зокрема з інтелектуальними порушеннями.

Висновки до розділів і загальні висновки є логічними та аргументованими, містять чіткі узагальнення відповідно до кожного поставленого завдання, що підтверджує їх виконання та засвідчує досягнення поставленої мети.

Дисертаційна робота містить таблиці, схеми, діаграми, що сприяє кращому сприйманню інформації, особливо кількісних показників. Також є 5 додатків, у яких подано анкети та повний зміст розробленої авторської програми, що дозволило уникнути перенавантаження основної частини і робить роботу більш структурованою.

Таким чином, аналіз змісту дисертації Василяк Ольги Степанівни свідчить про її високий рівень компетентності та обізнаності у проблемі підготовки вчителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання.

Відповідність дисертації встановленим вимогам та дані про відсутність порушень академічної доброчесності. Зміст і результати дисертаційного дослідження відповідають вимогам, що висуваються до робіт зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. Дисертацію оформлено відповідно до чинних нормативних вимог Міністерства освіти і науки

України щодо такого виду наукових досліджень (наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 р.).

У процесі рецензування дисертації та аналізу наукових публікацій Василяк Ольги Степанівни порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікацій, фабрикацій) та некоректних текстових запозичень не виявлено. У роботі простежується авторський стиль викладу. Дисертація є самостійним дослідженням, а її наукові результати отримані авторкою особисто.

Дискусійні положення, рекомендації та зауваження щодо змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення результатів дисертаційної роботи Василяк Ольги Степанівни, висловимо окремі зауваження дискусійного характеру та побажання щодо змісту роботи:

1) У підрозділі 1.2. «Навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в закладах освіти в умовах інклюзивного навчання» подано детальну характеристику нормативно-правової бази інклюзивної освіти – як міжнародної, так і національної. Це дало можливість дисертантці розкрити законодавче підґрунтя та механізми впровадження інклюзивної освіти і забезпечення права дітей з ООП на освіту. На наш погляд варто було б дещо уточнити назву підрозділу, щоб підкреслити нормативно-правовий аспект, що у свою чергу, відобразило б узгодженість структури роботи зі змістом викладеного матеріалу.

2) У дисертації використано напрацювання зарубіжних учених, що відображено у списку джерел, однак узагальнений аналіз зарубіжного досвіду у роботі представлено дещо обмежено. Вважаємо, що ширше висвітлення міжнародного контексту досліджуваної проблеми, з огляду на те, що в багатьох країнах становлення інклюзивної освіти розпочалось раніше, ніж у нашій державі, і вже накопичено певний практичний досвід щодо роботи вчителів з дітьми з інтелектуальними порушеннями, зробило б дослідження більш повним.

3) Не викликає сумнівів цінність розробленої авторкою програми підготовки вчителів історії до роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням, яка поєднує навчальну дисципліну «Навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання» та виконання практичних завдань під супервізією. Водночас вважаємо, що робота набула б більшої завершеності, якби програма була доповнена навчально-методичним комплексом, який можна використовувати як у процесі підготовки майбутніх вчителів, так і для підвищення кваліфікації педагогів, які вже працюють у системі інклюзивного навчання. У перспективі це могло б бути реалізовано у форматі окремого навчально-методичного посібника.

4) Дисертанткою виокремлено та охарактеризовано педагогічні умови для ефективної реалізації авторської програми підготовки вчителів історії до роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями у закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням (с. 134–143). Водночас на с. 166 лише зазначено, що під час реалізації програми було враховано педагогічні умови, визначені у підрозділі 2.2. На наш думку, доцільно було б більш детально розкрити специфіку їх урахування саме у процесі реалізації програми.

Разом з тим висловлені зауваження та побажання не є принциповими, мають рекомендаційний характер, тому не впливають на наукову новизну, теоретико-практичну значущість отриманих результатів і не зменшують цінності та позитивної оцінки рецензованої роботи.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Василяк Ольги Степанівни «Підготовка вчителів історії до навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивної освіти» є завершеним, самостійним і цілісним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від

12.01.2022 р. (зі змінами) «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її авторка, Васи́лак Ольга Степанівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Ірина ШУЛЬГА

Підпис *Ольга Васи́лак*
засвідчую:
Начальник відділу кадрів *Ольга М. Палай*

